

BENBASA Esther

Section 44

tarib toplum

AYLIK ANSİKLOPEDIA

İLETİŞİM YAYINLARI / HAZİRAN 1986 / 500 LIRA (KDV DAHİL)

30

KAMPANA ÇALANLAR DAVASI:

1901'de İzmir'de Cereyan Etmiş Bir Kan İftirası Vak'ası¹

ESTHER BENBASSA

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki cemaatler arası ilişkiler (özellikle Rumlar ve Yahudiler), aralarında "kan iftirası" olayları da bulunan bir ihtilâflar dizisine tanık olmuştu. Böyle iftiralardan daha önceki asırlarda cereyan ettiği biliniyorsa da, söz konusu dönemde büyük artış kaydetmişler, Rumların yoğun bulunduğu yörenlerde ve Avrupa'nın daha dolaylı etkisine tâbi olan liman şehirlerinde Yahudilerin Hamursuz Bayramı yaklaştıkça düzenli olarak patlak vermişlerdir.² Bu hadiselerin ortaya çıkışmasına elverişli etmenler arasında yabancı devletlerin rolü, imparatorluğun toprak kayıpları, yeni doğmakta olan millî talepler, yerel sanayinin Avrupa rekabeti karşısında çöküşü ve daralan bir iktisadi ortamda azınlık mensupları arasında zorlu bir pazar mücadeleşine yol açan büyük dış sermaye nüfuzu sayılabilir. Yahudilerle Hristiyanları karşı karşıya getiren bu iftiralardan Doğu Avrupa'da ve Rusya'da da cereyan etmişler, belirli ideolojik gayelere hizmet etmek için bir çağdaş Yahudi düşmanlığı çerçevesi içerisinde bu cinsiyet sömürgecilik üzerine batıda ortaya çıkan birçok eser doğuyu etkilemekten geri kalmamıştır.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarı-

sında İzmir'de vukubulan ve bu çakışmaya konu olan 1901 olayını içeren iftira dizisi, genellikle Rumlar tarafından başlatılmaktır ve hep aynı biçimde cereyan etmektedir: bir Rum çocuğu kayboluyor ve Yahudilerin -guya kanını Hamursuz Bayramında yenen mayasız ekmeğe katmak üzere onu katlettikleri iddia ediliyordu.

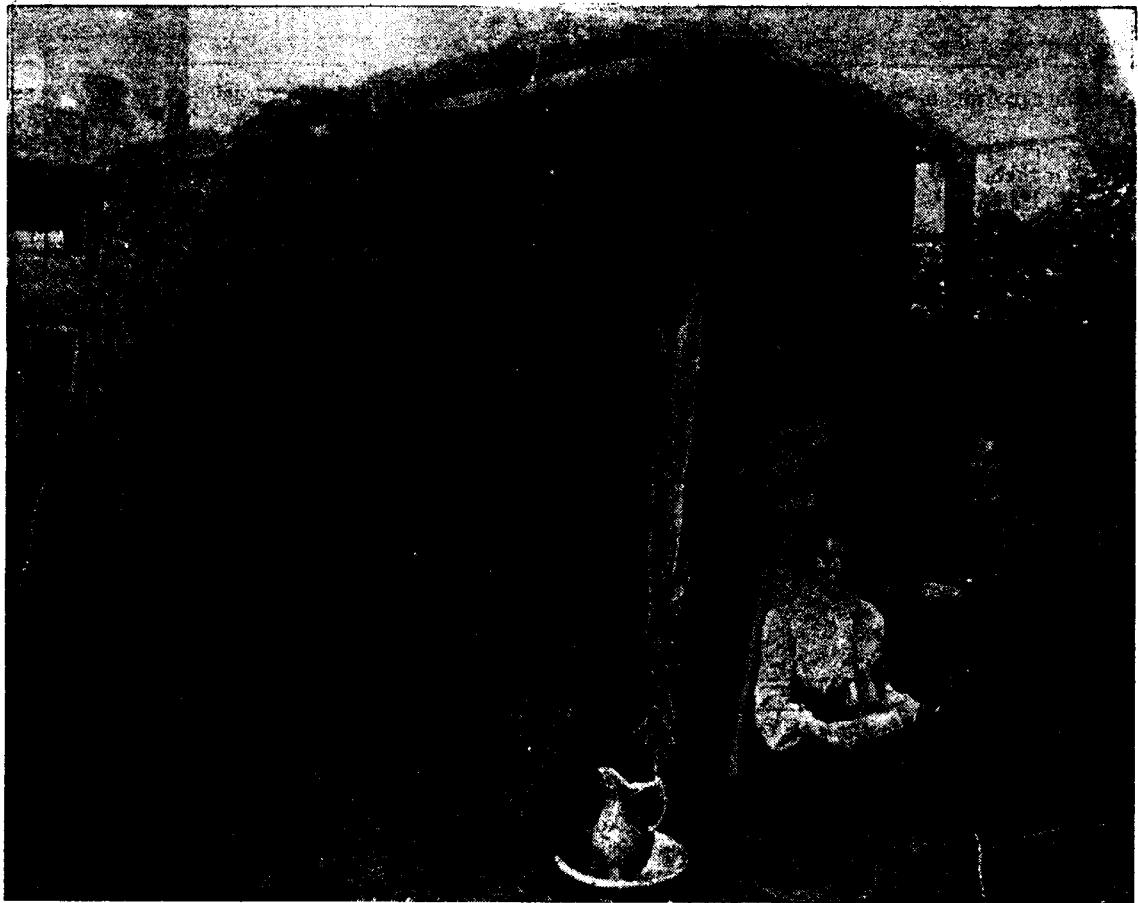
Burada mevzuubahis olan vak'a'nın önemi, olayın kendisinden değil de, daha ziyade uyandırıldığı yankılarından ve onu takip eden -ve basın tarafından "kampana çalanlar davası" veya "kırk ikiler davası" diye adlandırılan mahkemeden ileri gelmektedir. İzmir'in ve başkentin Fransızca, Yahudice, Rumca ve Türkçe gazeteleriyle Fransız basını iftirayı ve davanın gidişatını aktarmışlardır, *Alliance Israélite Universelle* (Evrensel Yahudi Birliği-A.I.U.) bülteni ise örgütün İzmir'deki erkek okulunun müdürüünün ağzından olayı nakletmiştir.³ Bu şahis, A.I.U. Merkez Komitesi ile yazışmalarında hem hadiseyi, hem de davayı ayrıntılı olarak anlatmış, gerek iddianamenin ve gereke on sanık avukatından ikisinin (Nevzad Bey ile Hristaki Hamadopoulos Efendi) savunmalarını uzun uzun aktarmıştır. Bütün bu belgelerin birbirleriyle karşılaştırılması, olayın çeşitli yorumlarının tahlili ve davanın

niteliği ve içerdikleri, söz konusu iftiranın Rumlarla Yahudiler arasında alelâde bir dinsel çatışmayı çok aşlığını düşündürmektedir.

OLAYIN ÖYKÜSÜ

22 Mart 1901 tarihinde Anastas Konstantin Kalikikopulo adlı, aslen Sakız adlı, İzmir'in *San Dimitri* mahallesinde oturan ve *Xenopoulos et Cie.* adlı büyük bir tuhafiyecide çalışan onyedi yaşında bir Rum genci ortadan kaybolur.⁴ Davada tanıkların anlatığına göre annesi işyerine giderek oğunu sorar, cevap alamayınca Başpiskopos'a giderek olayı haber verir. Halk arasında dolaşan rivayetlere göre Başpiskopos kadına "oğlunuz artık yok, o bir melek oldu" der. (Kaybolan gencin ailesinin ifadesinde de aktarılan bu sözler, dava sırasında savunma tarafından inkâr edilmiştir.) Anne ve toplanan halk tarafından, Yahudilerin çocuğu yaklaşan Hamursuz Bayramı nedeniyle dinsel amaçlarla katlettiklerini ima ettiğine kanaat getirilen Başpiskopos'un bu esrarengiz sözleri, çok geçmeden halkın coşturur ve *Aya Fotini* kilisesi çevresinde toplanmış olan Rumların sayısı artar.

Şehre yayılan haber, alışıldığı üzere, Rumlarla Yahudiler arasında çatışmalara yol açar, çeşitli mahallelerde Yahudiler dövülür, hakarete ma-

Izmirli Benguiat ailesi, Sukka'ının (bir dinî bayramda kullanılan çardak) önünde — kilim kullanımları dikkat çekicidir. Hack Efraim Benguiat ile oğlu Mordchay Izmir'in bellibaşı antikacılarından olup, dört yüz kadar parçalık bir Yahudi sanat eseri koleksiyonu oluşturmuşlardır. 1888'de Amerika'ya sergilennmek üzere götürdükleri bu eserler daha sonra New York'taki Jewish Museum'un koleksiyonuna girmiştir. (Bu konuda bzk. Vivian B. Mann, A Tale of Two Cities: Jewish Life in Frankfurt an İstanbul 1750-1870 (New York: The Jewish Museum, 1982), s.21-22).

ruz bırakılır. 27 Mart çarşamba gününden itibaren çatışmalar giderek artar. Yahudi cemaati yetkilileri ve A.I.U. okulu müdürü, İzmir valisi Kâmil Paşa'ya başvurarak durumun ciddileştiğini haber verirler. Aya Fotini kilisesi, şehrin dört bir yanından Yahudilerden çocuğun iadesini talep etmeye gelmiş Rumların buluşma yeri olmuştur. 29 Mart günü durum alevlenir, bazı kaynaklara göre birkaç bin bulan bir Rum kalabalığının kilineye toplanması üzerine olay çıkışmasını önlemek için Yahudilere ait dükkanlar kapatılır. Polis ve güvenlik kuvvetleri seferber edilir, asayışi temin etmek için Manisa ve Aydın'dan iki alay asker getirilir.

Bu durum karşısında Başpiskopos'un tavriyla ilgili iki ayrı yorum vardır. Bunlardan elyazması bir belgede bulunanı onu çok eleştirmekte,

valinin kiliseyi boşaltmak ve tahrikçileri evlerine göndermekle ilgili talebine "kilise herkesindir, müminlerin gelip dua etmesini önlüyor" dediğini nakletmektedir. Basılı bir belge ise halkı sakinleştirmeye yönelik çabalarından söz etmektedir.

Gizli bir belge, nümayişçilerin kitlece hapishaneye yürüyüp oradaki yüz ilâ yüze mahpusu zor gücüyle serbest bırakmayı, sonra da Yahudi mahallelerini istilâ etmeyi amaçladıklarını savlamaktadır.⁵ Vali, kiliseden kitlece bir çıkış yapılmasını önlenmesini emreder. Nümayişçileri kontrol altına almak için güvenlik kuvvetleri süngü takmak zorunda kalırlar; onbeş kişi ayrıca yaralanır, biri "dekkilik deşik olarak" olur. Polis ve ördüyü nümayişçiler arasında çatışmalar olur. Tahrikçilerin birkaçı kilisenin çan kulesine çıkararak kampana

çalmaya başlarlar, bu suretle binanın çevresinde toplamış olan Rumlar bir hayli artar. Bunu takip eden velvelette kırk iki kişi yakalanır ve gözaltına alınır.

Bu hadiseler, Urla ve Çeşme'de arkadaşlarıyla birkaç gün geçirdikten sonra İzmir'e dönmekte olan Rum gencinin polis tarafından Göztepe'de bir kahvehanede bulunmasıyla sona erer. Valinin karşısına çıkarıldığıında ağabeyinden azar işittiği için evden ayrıldığını anlatır. Dava sırasında savunma bu gidiş hakkında daha fazla ayrıntıya girerek çocuğun -Fransızca belgelerde adı "Guillame" olarak verilen- birisiyle niteliği meşhul bir "ilişki"si olduğu, bu adamın Anastas'in patronunu mektuplar gönderdiği, patronun bünnü gencin ağabeyine gösterdiği, mektupların "pek namusu olmayan" içeriğine ki-

Izmir'de ev kıyafetiyle bir Yahudi kadını ve bir Yahudi tatlıcı. Alfred Rubens, A. Jewish Iconography (London, 1954, no. 1775 ve 1778).

zan ağabeyinin ise çocuğu azarladığı belirtilir. Savunma bu öykü ile numa-
yişin ana nedeni arasında bir bağ kur-
ar: iddiaya göre söz konusu Guilla-
ume kayboluşun akabinde birkaç gün
ortada görünmemiş, üstelik gözaltı-
na alınması ve celişkili ifadeleri aile-
nin bir Polonya Yahudisi olan bu zat-
tan şüphelenmesine sebep olmuştur.
Böyle hikâyeler tartışmanın temel so-
rundan, yani iftira ve nümayişten
uzaklaşmasına yol açabilirdi; her
halükârdâ, Anastas davada evini
kendi isteğiyle ve Çeşme'ye gitmek
üzere terkettiğini ifade eder.

Cocuk vali tarafından Başpisko-
pos'a gönderilir, daha sonra bütün
şehir dolaşılır. Bu suretle -ve asa-
yişi sağlamak için alınan önlemlerle-
şehir tekrar sükûnete kavuşur. Halk
“Ya Padişah çok yaşa!” nidalarıyla
dağılır. İki saat sonra dükkânlar tek-
rar açılır ve hayat normale döner.

DEĞERLENDİRMELER VE TEPKİLER

Konuya eğilen nüshalarında Yahudice gazetelerin tümü Sultan'a ba-
ğışlıklarını ilân etmişler ve aydın vali
Kâmil Paşa ile “kahraman” polis şefi
Mehmet Bey'e ve “emsalsiz bir tetik-

lik ve şevkle [padişah'ın] sadık Yahudi
kullarını koruyan ve muhakkak
şehrin emniyetine kasdetmiş olan ser-
seriler tarafından kıskırılmış olan bir
tertibin yayılmasını önleyen” tüm ko-
miserlere saygı ve şükranlarını sun-
muşlardır. Aynı gazetelere göre bu
olaylar “Yahudi cemaati için en cid-
dî sonuçlara” yol açabilirdi. Fakat Rumların kendileri de esirgenmeye-
cekti, zira “binlerce Girit’li Türk in-
titikam hırsıyla kavruluyordu ve az
kalsın sokakları kanlar götürecekti.”
Tahrikçiler “alçaklar” ve “serseri-
ler” diye nitelendiriliyorsa da “üst
sınıflardan” birçok kişinin de hadi-
seye katıldığı kaydedilmiştir. Kimi
Yahudice gazetelerin genç Anastas’-
in kayboluşyla ilgili olayları karga-
şalık, nümayiş ve asayışın bozulma-
si biçiminde görmeleri bir tesadüf
olabilir mi?

Yahudice basın ve arşiv belgeleri,
yerel Türkçe, Rumca ve Fransızca ba-
sinin olayları kinadıklarını aktarmak-
tedir. Ancak *Hidmet* gazetesiinin 30
Nisan 1901 tarihli nüshası şöyle de-
mektedir: “Kampana davasında *Néa Smyrni* haricinde İzmir'in Rumca ba-
sinı ve özellikle *Almalhée* gazetesi,
gerçeklerle çelişen yayınlar yapmış-
lardır.”⁶ Keza Yahudice *El Tiempo*

gazetesi, yerel Rumca basın Atina
basını arasında farklar olduğunu be-
lirtiyordu (25 Nisan 1901).

Güvenlik yeniden temin edilmiş
idiyse de Yahudilere karşı kötü niyet
elbette yok olmamıştı. Bunlar sokak-
ta saldırıyla uğramaya devam ediyor,
kadınlar ve çocuklar tarafından üzer-
lerine kaynar su ve kireç dökülüyör,
taş atılıyor, hakaret ediliyor. Bu
duruma bir son vermek için A.I.U.
İzmir erkek okulu müdürü Arié 19
Nisan'da Başpiskopos'un yanına gi-
dip, cemaatini daha hayırsever bir bi-
çimde davranışına çağrısını ister
ve kendisinden pazar günü kiliseler-
de verilecek vaazlarda konuya egile-
ceğine dair söz alır. Kısacası asayış
sadece geçici bir biçimde sağlanmış-
ti: “bütün bunlar şuna işaret etmek-
tedi ki hâlâ zihinleri kemiren bir fe-
sat devam ediyordu ve bir gün bir
patlama vuku bulabiliirdi. Dolayısıyla
ona karşı mücadele etmek gerekiyor-
du.”

Okul müdürü bu amaçla Ventura
adlı bir Yahudi avukatının yazmış ol-
duğu bir kitabı Rumlara dağıtmayı
önerir. 1872'de cereyan etmiş bir kan-
iftası sırasında, çok iyi Rumca bi-
len bu şahıs, böyle iftiraları çürütmek
için öne sürebilecek tüm kanıtları içe-

ren bu reddiyeyi yayınlamıştı; broşürün Rumlara dağılması sükünetin sağlanmasına yardımcı olmuş ve iftira uzun süre tekrar su yüzüne çıkmamıştı.⁷ Dolayısıyla avukattan kitabı -yakın geçmişte Atina *Syllogos*'unda yapılan ve Rum camiasında büyük yankılar uyandıran bir konuşmayı da ekleyerek- bedava dağıtmak üzere tekrar bastırması istenir. Ancak A.I.U. Merkez Komitesi, bahsi geçen konuşmayı İskenderiye'de bastırmakta olduğu ve bir Rum tarafından yapıldığı için bir Yahudi'nin kitabından daha etkili olacağı gereğince tekli reddeder. Bu iftiralara nedenleri ne olursa olsun, bir eğitim çalışması gerekliliği görülmüyordu.

Kilise yetkilileri de bu meyanda çaba sarfetmekten geri kalmazlar. İzmir Başpiskoposu iki kilisede Yahudilerin hamursuz ekmekine Hristiyan kani kullanmak için cinayet işlediklerine dair asılsız efsane üzerine bildiri okuturarak müminlerin daha insancıl ve Hristiyanlığa daha uygun davranışlarında bulunmalarını ister.

Gerçekten de o dönemde cereyan eden hadiseler böyle vaazları gerekliliği getirdi. Aynı günlerde İstanbul'da Yaakov Sasson adlı bir Yahudi işportacının bir Ermeni çocuğunu öldürüp çuvalına koyarak dinsel amaçlarla kullanmak üzere götürdüğü iddia edilir. Olayı türlü biçimlerde aktaran başkentin Yahudice gazetelerinin kimisi suçlayanların Rum olduğunu söylemekten, kimisi Ermeni, kimisi de her ikisini olduğunu belirtmektedirler. İzmir'dekinden çok daha sınırlı kalmakla birlikte bu olay da çatışmalara ve giderek tevkifata yol açar, ama işportacının suçsuluğu sonunda kanıtlanır. Aynı yıl İzmir'deki bir Yahudiye pâra karşılığında bir Rum çocuğu satılması teklif edilir. İki büyük şehirdeki bu hareketlilik, Hamursuz Bayramı yaklaşırken Tunus'ta bir Fransız'ın ortadan kaybolması ve Avrupa basınının bu konudaki yayınlarıyla aynı zamana tesadüf etmektedir.

DAVA BAŞLIYOR

13 Temmuz 1901'de Rum sanıkların davası İzmir Adliye Sarayı'nda başlar; seyirciler mahkemeyi takip etmek ve şehrîn en iyi avukatlarından (çoğunluğu Rum ve Ermeni olan) on

kişiye emanet edilmiş olan savunmayı dinlemek üzere şehirden ve taşradan gelmişlerdir. Savcılık davanın ağır ceza mahkemesinde görüleceğine karar vermiştir. İddianame, cemaatler arası bir dinsel çatışmadan söz etmemekte, sanıkların 9 Mart günü Aya Fotini kilisesinin avlusunda ve çevresinde toplanarak suç işledikleri için Osmanlı Ceza Kanunu'nun 58'inci maddesi, 55. ve 56. maddelerde belirtilen suçların işlemesini hazırlayan veya huk kolaylaştırın eylemlerile ilgiliidir. Bu iki maddenin işe fü arı suçtan söz etmektedir: devletle karşı silahlı isyan; halkın arasında çatışma; gasp, yağma ve ülkede tahribat. Yani 55. ve 56. maddeler gerçekleştirilmiş eylemlerden söz ederken, 58. maddenin bunları tertip edilmesine de girmektedir.⁸

Yapılan soruşturmada devletle karşı silahlı isyan planlandığına dair hiçbir delil bulunamadığı için suikast iddiası kolayca çürüttür. Gerçek Paci adlı öndört yaşında bir tanık, tahrifçilerin kiliseye gelip kampanya çalmanın önce Aya Paraskevi mahallesinde toplandıklarını söylemiştir ama, duruşma esnasında ifadesini geri alır. Bununla birlikte, siyasi bunalımların ve komplikasyonların şüphelerinin hakim olduğu ikinci Abdülhamid dönemiinde, savcılık böyle bir tertip fikrimi sürdürmesi şaşırtıcı değildir; bu görüş tartışmaları sürdürükçe yüksüsapıp giderek halkı çatışmaya teşvik haline dönüşmüştür.

Gerçekten de yetkililerin, polis şefinin, komiser ve güvenlik kuvvetlerinin ifadeleri, hep olayların asayıf bozmakla ilgili yanlarını vurgularlar; komiser hakaret, askerlerle çatışma, yumruklu, sopalı, taş ve bıçaklı askerleri tehdit, devlet görevlilerine saldıri ve yaralaması gibi. İfadeler boyunca en sık tekrarlanan sözler hep isyancılık lugatından alınmışlardır: "isyana teşvik," "kasıtlı eylemler," "düzensizlik." İddianamenin bizzat kendisi, olayın temelinde bulunan kan iftirası meselesini bir kenara koyarak intizamsızlığı ön plâna çıkarır; bu dava, kızışan millî talepler dö-

minde her türlü tahrikçiye bir örnek teşkil etmeliydi.

Yahudice gazetelerle Fransa'daki Yahudi basımı, avukatlardan Nevzad Bey (Müslüman), Hristaki Hamodopulo Efendi (Rum) ve Nezaret Efenidi (Ermeni) savunmalarına geniş yer verirler. Bunlar, bir taraftan müvekkillerine yönelik suçlamaları reddederken, bir taraftan da kan iftirasının bir tarihi -ve mazur gösterici- çözümlemesine girişirler, bu efsanenin abesliğini ispat ederken ardından ruhbîlimsel etmenlere dikkat çekerler! Yahudilerin -kîsmen savaşlar ve baskınlar neticesinde oluşan bir tecritten doğan- iktisadi başarılarının diğer milletlerde yol açtığı kışkırtılı gibidir. Avukatlar iktisadi ve toplumsal etmenlerin varlığını inkâr etmezler. Onları göre İmpatorlukta artan bir nüfuz sahibi olan Avrupa, bu iftirların yayılmasının baş sorumlusu du-

Izmirli bir haham. (Hamdy Bey ve M. de Launay, Les costumes populaires de la Turquie en 1873 (Constantinople, 1873) ten aktaran Alfred Rubens, A. History of Jewish Costume (New York, 1967, s.44, no.45).

rumundadir (1840 Şam, 1882 Tisza-Eszlar, 1891 Korfu olayları, Prusya ve Bulgaristan'da olanlar göz önünde bulundurulunca); batıda çağdaş Yahudi düşmanlığının doğusu, Jab'in *Les Juifs et le sang chrétien*'ı (Yahudiler ve Hristiyan kanı) gibi eserlerin yaygınlaşması, Dreyfus olayının yankıları, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İmparatorluktaki Rumlarla Yahudileri karşı karşıya getiren çatışmanın nedenleri olarak görülmeliydi: "aşikârdür ki bu bâtil inançlar ve suçlamalar batıdan doğuya geçmişler ve cahillerin zihinlerinde yer etmişlerdir." Özellikle Hristiyan avukatları savunmalarında padişaha medhiyeler yağıdırırlar, azınlıkların barış ve uyum içinde yaşamalarına izin verdiği elverişli koşulların altını çizerler. Sonuçta savunma avukatları söz konusu iftirayı bir önyargı, topluluklar arasına fitne sokmak için Avrupa'dan ithal edilmiş ve cahil halkı kavramış olan bir bâtil inanç olarak nitelendirirler. Böyle olayların tekrarını önlemeyi tek yolunun eğitim olduğunu belirtirler.

Yahudi basınının kendisi de avukatların savunmasındaki temaları ele almış, bunlardan kan iftirasını aşağılığa, cehalete ve nefrete bağlayan Berlin'li profesör Strack'in *Le sang et la fausse calomnie du meurtre rituel*'ı (Kan ve ayinsel cinayet iftirası) ve Salomon Reinach'in *L'accusation de meurtre rituel*'ı (Ayinsel cinayet suçlaması) gibi kitaplardan yanıklar bulmuşlardır. Adı geçen eserde Reinach, Loeb'den naklen "mesele bir tarih sorunu değil, bir ruhbilim sorunudur" demektedir.⁹

Kan iftirası olgusunun tarihi izahında ihmali etmemekle -ve hatta bu alanda derin bilgilerini sergilemekle- birlikte savunma avukatları bir ruhbilimsel açıda ısrar etmişler, olayın siyasi boyutunu vurgulayan suçlamaya karşı koymaya çalışmışlardır.

Duruşma boyunca iki yaklaşım da temsil edilmiş, iftiraların hedefi olan Yahudiler ise ikisinden de yararlanabilmişlerdir. Zira ikisi de (ve özellikle savunmanın) bir yandan iftiranın boşluğunu tanıtlamaya ve öte yandan cemaatin iftiranın tekerrürü dolayısıyla sarsılan itibarını düzeltmeye yarılmaktaydılar -"bütün bir millet ki haksız yere suçlanmış ve eziyet çek-

miş, neticede şan ve şerefini kaybetmiştir." Bu arada Fransa Yahudileri de iftirayı toptan reddeden savunmalardan uzun bölgeler yayınlamıştır: ondokuzuncu yüzyılın son yıllarından itibaren Fransa, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden uzanan şiddetli bir Yahudi aleyhtarılgı dalgasına sahne olmuştu; dolayısıyla bu davaya Osmanlı Yahudilerinin yanı sıra kuramlarını kan iftirası gibi savların üzerinde temellendiren Drumont gibi nice Yahudi düşmanı tarihçinin hedefi haline gelmiş olan- Fransa cemaatinin de itibarını islâh etmeye katkıda bulunmuştur.

Yine de savunmanın gayesi çok sağıtı: olayın siyasi boyutunu arka plâna itmek ve Avrupa'yı başlıca suçlu haline getirmek. Sonuç olarak asayışi bozma suçlamasını bertaraf etmek söz konusuuydu: hadisenin ilk gününde halk tesadüfen ortaya toplanmıştır; ertesi günü meraklıların sayısı artmış; kalabalık daha iyi görebilmek için bazıları çan kulesine tırmanmışlardır; kampana bir yas işaretü olarak çalınmıştır; halkın niyeti hiçbir zaman için asayışi bozmak olmamış; böyle bir toplantıın Başpiskopos'u şehrin üst yetkililerine göndermek gayesi gittüğü söylenebilirdi ki bunda elbette bir suç unsuru yoktu; ve nihayet çocuk bulunduğuanda halk "padişahim çok yaşa!" diye bağırmıştı ki, bu da Rum cemaatinin sadakatini gösteriyordu. Demek ki kampana çalanlar sadece Ceza Kanunu'nun 260. maddesinin öngördüğü cezayı hakeymişlerdi.¹⁰

17 Ağustos 1901'de mahkeme kararları ilân edildi. Buna göre suçları ispatlanamamış olan yirmidokuz sanık beraat ediyor, on üçü ise (Dimitri, Miltiadi, Yanko Kostandi, Adries Tefio, Andon Petro, Zahari Fokianki, Dimitri Anastasi, Manol Apostol, Manol Stelio, Andon Aleksi, Andon Yani, Panayot Yani, Yorgi Kumiliyanı ve Yorgi Kaçuri) Ceza Kanunu'nun 199. maddesine göre (?)yedibucuk ay hapse mahkûm oluyordu.¹¹

YÜZYIL SONLARINDA RUM VE YAHUDİ CEMAATLERİ

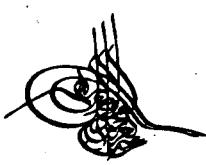
Önemi özellikle onu takip eden da-

vadan ileri gelen bu kan iftirası olayı, ondokuzuncu yüzyılın özellikle ikinci yarısında, İzmir gibi İmparatorluğun Rumların yoğun bulunduğu şehirlerinde vukubulan benzer olaylardan sadece bir tanesidir. Yalnız 1901 yılında dört benzer vak'a kaydedilmiştir.

1897'de İmparatorluk'ta 2.569.912 Rum (Osmanlı nüfusunun % 13,49'u) ve 215.425 Yahudi (nüfusun % 1,13'u) bulunuyordu. İzmir sancağının bulunduğu Aydın vilâyetinde Rumlar 299.598 kişiyle nüfusun % 15,5'ini, Yahudiler 27.701 kişiyle % 1,8'ini, Ermeniler ise 14.092 kişiyle % 0,95'ini oluşturuyordu.¹² Dolayısıyla Rum cemaati vilâyetin en önemli azınlık topluluğu durumundaydı.

Düzensizce tatbik edilmekle birlikte, Tanzimat hareketi -Gülhane Hatt-ı Serif'i (1839) ve İslâhat Hatt-ı Hümayun'u (1856)-1820'li yılların durağanlığından sonra İmparatorluk Rumlarının gerek iktisadi, gerekse demografik alanında tekrar parlama-sına yardımcı olmuştur. Bu dönemde, yeni devletlerinkinden daha etkin bir pazarın arz ettiği iktisadi fırsatlardan faydalana bilmek için bağımsız Yunan krallığından gelen göçmenler de yerel cemaate eklenmişlerdir.

Yunanistan'ın 1830'da bağımsızlığını kazanması, yeni krallığın haricinde kalan ve Rumların yoğun olarak yaşadıkları toprakların fethedilmesi politikasına yol açmış, "millî kurtuluş fikri, Bizans İmparatorluğu'nun diriltimesiyle eş anlamlı hale gelmiştir". 1843'te tutucuların başa geçmesi, bu *irrédentiste* siyaseti pekiştirmiştir. Yunan dış politikasını yönlendiren *megali idea*, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktisadi ve siyasi nüfuzlarını artırmak gayesini güden Avrupa devletleri tarafından sömürülmüştür; örneğin Fransa Türkiye'de asayıssızlık olmasını istiyordu ve Rumlar bu na yardımcı olabilirlerdi; İtalya da 1898'den itibaren İzmir Rumlarına cazip görünmeye çalışıyor, bu suretle Ön Asya'da toprak kazanmayı umuyordu. Yunanlıların askeri bir yenilgiye uğradığı 1897 Türk-Yunan savaşından sonra İmparatorluğun Rumları arasında bir Yunan millîyetçiliği akımı da yaygınlaşmıştır.¹³ Henüz sarıh millî hedefleri bulunmayan

Abdülaziz'in 27 Safer 1283 (24 Haziran 1866) tarihinde verdiği, Abdülmecid'in 1 Ramazan 1256 (18 Ekim 1841) tarihli fermanını tecdi eder nitelikteki, kan iftirasıyla ügili ferman. (Aslı Başhamamık arşivindedir).
 (Abdülaçız tuğrası)

Destur-i mükerrem, müşir-i müfahham-i nizam'ül-âlem, müdebbir-i umur'ül-

ve merkezi yönetim tarafından "sadık millet" olarak nitelendirilen Yahudiler, giderek -kan iftirası kullanılarak- tahrik vesilesi yapıldılar.

Ondokuzuncu yüzyılda, Avrupalı Yahudi hayırseverlerin ve yerel cemiat liderlerinin müdahaleleriyle Paşaşalar bu iftirayı kınayan fermanlar vermişler, Abdülmecid'in Şam ve Rodos olaylarının akabinde 6 Kasım 1840'ta verdiği fermanı Abdülaziz 1865 Kuzguncuk iftirasından sonra 24 Haziran 1866'da teyid etmiştir.¹⁴ İlkinci Abdülhamid'in 1898'de Patrik Konstantin'e verdiği -ve onu bu iftiralara son verilmesine yardıma çağırın- emirname de, nedenleri ne olursa olsun, bu tür karışıklıkların önüne geçmek amacını açığa vuruyordu. Bu arada Patrik Antimos ve Patrik Yoakim'in 1873, 1874 ve 1884'te yayınladıkları tamimler Rumları Yahudilerle ahenk içinde yaşama-ya davet ediyorlardı.¹⁵

1901 olayı işte Türk-Yunan savasını takip eden çalkantılar ve İzmir'-

cumhur bîlîk'r-üs-sâkîb, mütemmîm-i meham m'il-enam birreyis'i-saib, mümehhid-i bûnîyan's-d-devlet ve'l-ikbâl, mâşeyyid-i erkân'is saadet ve'l-icâl, ... el-mazâhf bi-sunûsi'l-avâtifîl-melik'âlîlî, Dersaadetim zabitîye müşri olub birinci rütbə-i Osmani ve İmtiyaz nîsan-i zişanlarını hâzî ve hamîl olan Vezir'i dîrdiyetsemîrim Mehmed Emin Paşa (edam Allahû te'allâ icâlehu); ve akâ'a-l-kudat'ul-Müslîmlîn, evlî valâfat'ul-mâvahîddîn, ma'den'ul-fazî ve'l-yâkin, râfi'u lâlâm'ul-Seriat ve'd-dîn varîs-i ulâm-al-enbiya ve'l-mûrsîlm, el muhtas bîmezrol-i inayet'ul-melik ulâl-mu'in, Mevlâna İstanbul kadısı (zide: zidetfeza'l-lâhû):

Tevki-i refî-i hâmayunum vâslî olucak ma'lâm ola ki, Yahudi milletinin beher sene Hamursuz Bayramı hâlîlünde gâya hamursuza dima-i beseriye karıştırdıklarına dair mîtevâr olan suzân üzérine mîle-i saire tarqlarından iz'âc vuku'a gelmekte olduğundan, bunun men'i zîmnunde mukaddeme sâdir olan Emîr-i Serîf'in tecdiîî hususî millet-i merkume Hâhamâbîs Kaimakamî tarafından bu defâ' istid'a ve niyaz olmuş ve kuyuda lede'l-mâracaat "millet-i merkumenin kâtâb-i dîniyelerini tetebbu eden erbâb-i vukuf ve ma'lûmatin tâhîkât-i me'lûfe ve mu'tebereşine göre, millet-i merkume dima-i beseriye söyle dursun hayvanatı: saire kânum'îl-mâlîhîn bîle men-i kâllî ile memnu olmasıyle, haklarında bu vechile vuku'a gelen isnadın ve azviyat-i müftîleriyat kabiliinden idâfândan, millet-i merkumenin böyle beyhude sey içün tâ'zîb ve iz'âclarına cevâz gösterilmemesi ve kendâlieri tebaâa-ya Devlet-i Âliyemizden olan mîle-i adâdîn na'llî oldukları menâfi ve imtiyazî matâhî oluklarından ana göre himayet ve şayânetleri lözümeden ve sîme-i kerîme-i tebaâperverî ve mâ'delet iktizasından olmasıyla millet-i merkume ye gerîk icra-ya' byînleri hususunda ve gerek emniyet ve asayıfları emrinde kimesne tarafında bigârî hâkimî kat'îyen ve katiben taarrus vuku'bulmaması" zîmnundi mûteallîk olan Emîr-i İrade-i Seniye mucibince iki yüz elli altı sene eval-i Ramazan'ında balâts Hâtt-Hâmayun-ı Şâhane ile muvâssâhe bir kâtâ Emîr-i Âl tasâfir ve i'tâ kilândığı mukayyed olduğuna ve sunuf-i tebaâ-ya Saltanat-ı Sâniye'min sîye-i adâdeleye-i Padışahname her târîh mu'amîle-i nârevadan vîkayeleriyle muhafaza-i asayıf ve İstirâhatlerî mevâdd-i mütezîmeden olduğuna bîna'en bermucib-i istid'a Emîr-i Serîf-i mezkûrus tecdiîî Meclîs-i Vâlî Ahkâm-ı Adiliyemden bâmazbatâ ifade olmuş ve ol vechile icrası hususuna İrade-i Sâne-i Malâkâmîn taâllîfîyle Emîr-i Hâmayun-ı Şâhanestînîn ve sudur eylemis olmagın mücibince tecdiîî Divân-ı Hâmayûn'undan işbu Emîr-i Cellî'ul-Kâdirîm îsdâr ve i'tâ olundu.

Siz ki Mûşir-i müşâr ve Mevlândî-yi mumaileyîst; keyfîyet ve ma'lûmatınız oldukta berveci-i megrî hareketi ihtimam ve mübâderetle hîcbir vâkitte hilfî vaz'û hîlât vuku'bulmamak için işbu Emîr-i Alişan'ım sîcie kayd ve sebt ve millet-i merkume yedînde îbka olunarak ijtâ-yi muktezası hususunda dikkat ve hilfîndan mübaâdet eyleyîsiz.

Tâhirîn fi'l-yevm 'Is-sâbi' ve'l-îsrîn min sehr-i Safer'i-hayr sene selâse ve semanın ve mieteyen ve elîf.

in Girit'li Müslümanlarıyla yerel Rum nüfusu arasındaki gerilim koşulları altında vukubuldu. Bu iftira büyük boyutlara erişebildi ve yetkililer bu davayı bir misal yapmaya koymuldu.

Yahudiler bu tür karışıklıklara bahane teşkil etmekle birlikte, dînî ve siyasi tüm etmenler bir yana, bu olayların temel boyutları iktisadi idi. Cemaatler arası ihtilâflar çogu kez Yahudi iş adamlarının ve işportacılarının (ki önyarguların en kuvvetlileri bunlara karşiydı) boykot edilmesine yol açıyor, "birkaç gün içinde kıyasıya bir ticaret savaşına dönüşüyor du."¹⁶ Değişen pazar ilişkileri ve ondokuzuncu yüzyıl sonlarında yabançı sermayenin nüfuzu, topluluklar arasındaki rekabeti keskinleştirmiştir.

A.I.U., okulları ve zenaat mektepleri vasıtasyyla, Yahudilerin toplumsal ve mesleki çehresini dönüştürerek onlara yeni bir iktisadi atılım vermek istiyordu.¹⁷ Bu suretle Osmanlı Yahudi toplumu, İmparatorluğun gerilemesine koşut olarak en az onsekizinci yüzyıldan beri içine batmış ol-

duğu kültürel ve iktisadi durağanlık- tan kurtulabildi.

A.I.U. İzmir erkek okulu müdürü, söz konusu olay bağlamında Paris Merkez Komitesine gönderdiği raporlardan birinde, tahta oymacılığı Öğrenmek üzere Rum ustalarının yâna çırak verilmiş olan genç Yahudilerin kovuluklarını bildirmektedir.¹⁸ Verilen bahane ise, Yahudilerin tekrar Hristiyan kanı kullanma-ya başlamaları üzerine Rum ustalarının artık Yahudi çırak kabul etmeye kararlaştırmalarıydı. Oya müdür bunun gerçeği yansıtamayacağını, zira Hristiyan ustalarının marangozluk, tekerlekçilik, matbaacılık, tornacılık ve demircilik gibi işlerde Yahudi çırak almaya devam ettiklerini kaydediyordu. Ona göre asıl neden, çıraklıların kimisinin mesleklerini Öğrendikten sonra kendi hesaplarına çalışmaya başlamış olmaları ve bir yıldan fazla bir süredir eski ustalarıyla rekabet içinde olmalarındı; dolayısıyla ustaları kan iftirasını bahâne ederek onlara meslek öğretmemeyi bırakmışlardır.

Daha geç bir tarihe rastlamakla ve burada bahis mevzuu olaylarla bir ilişkisi olmamakla birlikte, Rumlarla Yahudilerin sık sık düştükleri ihtilâflarda siyasi ve iktisadi kertelerin üst üste bindiğini gösteren bir öğretici örnek daha verilebilir: 1912'de Osmanlı İmparatorluğu Hahambaşı Hayim Nahum Efendi, Silivri'de "Yahudiler(in) İttihad ve Terakki partisine oy verdikleri için üç aydır Rum vatandaşlarımız tarafından boykot edilmekte" olduklarını haber vermektedir.¹⁹ İşportacılıkla hayatlarını kazanan Yahudiler bundan öyle zarar görmüşlerdi ki A.I.U. Silivri okulunun geleceği tehlikeye düşmüştü.

1901 İzmir iftirası hem yankıları, hem de davasıyla, Yahudi ve Rum cemaatleri arasındaki ilişkilerin karmaşaklığını kısmen de olsa yansımaktadır. Onu anlamak için hem siyasi, hem iktisadi bir konjonktürü incelemek gereklidir - dinsel veriler buna yeterli değildir. Öte yandan bu dönemde Ermeniler tarafından ileri sürülen kan iftiralarının çok nadir olduğu kaydedilmelidir; acaba Ermeni ve Yahudi cemaatleri arasındaki ilişkilere hakim olan etmenler değişik miyidiler?

(Aşağı Fransızcadır)

1. Bu makale, *Second International Congress for the Study of Sephardi and Oriental Jewry*'de (Kudüs, 23-28 Aralık 1984) sunulmuş "Le procès des sonneurs de tocsin: un cas de calomnie de meurtre rituel à Izmir en 1901" başlıklı tebliğin çevirisidir. Yer darlığından metnin aslından bulunan çok kapsamlı ve ayrıntılı dipnotlarının hepsi buraya alınamamıştır. (Çevirenin notu.)

2. Önceki dönemler için bkz. Abraham Galanté, *Histoire des Juifs d'Istanbul depuis la prise de cette ville, en 1453, par Fatih Mehmed II, jusqu'à nos jours* (1453'te Fatih Mehmed II tarafından fethinden günümüzde kadar İstanbul Yahudileri tarihi), (İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1942), c.2, s.125-126, ve *Documents officiels turcs concernant les Juifs de Turquie: recueil de 114 lois, règlements, firman, bérats, ordres et décisions de tribunaux* (Türkiye Yahudileriyle ilgili Türk belgeleri: 114 kanun, talimat, ferman, berat, kanunname ve mahkeme kararı derlemesi), (İstanbul: Etablissements Haim, Rozio & Co., 1931), s.158; Uriel Heyd, "Alilot dam be-Turquia beme'ot ha-15 veva-16" (Onbeşinci ve onaltinci yüzyıllarda Türkiye'de kan ifti-

- rası), *Sefunot*, 5 (1961), s.137-149. Ondokuzuncu yüzyıl hakkında bkz. Moïse Franco, *Essai sur l'histoire des Israélites de l'Empire Ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours* (Başlangıçtan günümüze kadar Osmanlı İmparatorluğu Yahudilerinin tarihi üzerine bir çalışma), (Paris: Librairie A. Durlacher, 1897; tiplikbasımı Hildesheim: Georg Olms Verlag, 1973 ve Paris: Centre d'Etudes Don Isaac Abravanel-U.I.S.F., 1980), s.220-238; Galanté, *Histoire des Juifs d'Istanbul*, c.2, s.126-135; a.y., *Histoire des Juifs d'Anatolie: Les Juifs d'Iznik (Smyrne)* (Anadolu Yahudileri tarihi: İzmir Yahudileri), (İstanbul: Imprimerie M. Babok., 1937), s.183-199; a.y., *Documents officiels turcs*, s.223-225; Jacob Landau, "Alilot dam viredifot yehudim be-Misrayim besof ha-19" (Ondokuzuncu yüzyılda Misri Yahudilerine karşı kan iftirası ve zulüm), *Sefunot*, 5 (1961), s.417; Y. Barnai, "Alilot dam ba'imperie ha'otomanie barame'ot ha-15-19" (Onbeşinci ile ondokuzuncu yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda kan iftirası), *Sin'at Yisrael ledoroteha* (Kudüs: Zalman Shazar, 1980), s.211-216; Narcisse Leven, *Cinquante ans d'histoire: l'Alliance Israélite Universelle (1860-1910)* (Elli yılın tarihi: Alliance Israélite Universelle (1860-1910), (Paris, 1911), c.1, s.233-236 ve 387-392; Bernard Lewis, *The Jews of Islam* (İslâm [Aleminin] Yahudileri), (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1984), s.156-159.
3. Örneğin *L'Impartial, El Tiempo, El Messeret, La Epoca, La Buena Esperanza, L'Univers Israélite, Archives Israélites, Bulletin de l'Alliance Israélite Universelle*, v.b.
4. Gencin adıyla kaybolmuş tarihi hakkında birbirinden farklı kayıtlar vardır. Burada verilen bilgiler, o günlerin basınından ve A.I.U. arşivlerinden derlenmiştir. Bkz: Turquie, II C 9, Arié'den Paris'e, 31 Mart 1901 tarihli iki mektup, no 36 ve 37 ve Pontremoli'den Arié'ye, 27 Ağustos 1901; Turquie, LXXVI E, Arié'den Paris'e 23 Nisan 1901 ve 12 Temmuz 1901.
5. *Archives A.I.U.*, Turquie, II C 9, Arié, mektup no 37.
6. Nakleden Galanté, *Les Juifs d'Izmir*, s.191
7. Ventura hakkında bkz. Galanté, *Les Juifs d'Izmir*, s.186-187
8. Bkz. Aristarchi Bey (Grégoire), *Législation ottomane ou Recueil de lois, règlements ordonnances, traités, capitulations et autres documents officiels de l'Empire ottoman* (Osmanlı yasaları: Osmanlı İmparatorluğu'na ait kanun, talimat, kararname, antlaşma, kapitasyon ve diğer resmi belgeler derlemesi), (İstanbul: Démétrius Nicolaides, Bureau du Journal Thraky, 1874), s.223; George Young, *Corps de droit ottoman* (Osmanlı kanunları külliyyatı), (Oxford: Clarendon Press, 1906), 7.s.12. (Paris: Le Cerf, 1893), s.19.
9. Bkz. Aristarchi Bey a.g.e., s.267; Young, a.g.e., s.53.
11. 199. madde adetleri bozmakla ilgili olduğunu, bunun bir hata olduğu varsayılabılır. Konuya daha yakın olanlar direnme, emre uymama ve devlet yetkesini çiğnemekle ilgili olan 113, 114. ve 115. maddelelerdir. Bkz. Aristarchi Bey a.g.e., s.237 ve 253; Young, a.g.e., s.24-25 ve 39.
12. Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Osmanlı İmparatorluğu ve Çağdaş Türkiye Tarihi), (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), c.2, s.240 ve 268 n.32. Justin McCarthy (*The Arab World, Turkey and the Balkans (1878-1914): A Handbook of Historical Statistics* (Arab dünyası, Türkiye ve Balkanlar (1878-1914): bir tarihî istatistik başvuru kitabı), (Boston: G.K. Hall & Co., 1982), s.60, aynı sayıları 1895-1896 için vermektedir.
13. Bu dönemde Osmanlı Rumları hakkında bkz. Richard Clogg, "The Greek Millet in the Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğunda Rum milleti), *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, der. Benjamin Braude ve Bernard Lewis (New York Holmes & Meier, 1982), c.1, s.185-207; Nicolas Svoronos, *Histoire de la Grèce Moderne* (Çağdaş Yunanistan tarihi), (Paris: Presses Universitaires de France, 1980); Léon Macca, *L'hellenisme de l'Asie Mineure* (Küçük Asya'da Yunan milliyetçiliği), (Paris-Nancy: Berger-Levrault, 1919).
14. David Kushner, "Ferman me'et hasultan ha'otomani hamafrikh 'alilot dam neged hayehudim" (Osmanlı sultanının Yahudilere karşı kan iftirası hakkında verdiği ferman), *Pe'amim*, 20 (1984), s.37-45; Abraham Galanté, *Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyaset Teknik* (İstanbul: Tan Matbaası, 1947), s.28-30, ve *Turcs et Juifs: étude historique, politique* (Türkler ve Yahudiler: tarihî ve siyaset teknik), (İstanbul: Etablissements Haim, Rozio & Co., 1932), s.18-21; Franco, a.g.e., s.222.
15. Galanté, *Turcs et Juifs*, s. 22; *Documents officiels turcs*, s.224-240; S.Dubnov, *Divrey yeme 'am 'olam* (Dünya Yahudileri tarihi), 8. baskı (Tel-Aviv: Devir, 1978), c.9, s.259.
16. Paul Dumont, "Une source pour l'étude des Communautés juives de Turquie: les Archives de l'Alliance Israélite Universelle" (Türkiye'nin Yahudi cemaatlerini araştırmak için bir kaynak: Alliance Israélite Universelle arşivleri), *Journal Asiatique*, 267 (1979), s.122.
17. Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, "L'Artisanat Juif en Turquie à la fin du XIXe siècle: L'Alliance Israélite Universelle et ses œuvres d'apprentissage" (Ondokuzuncu yüzyıl sonunda Türkiye'de Yahudi zanaatı: Alliance Israélite Universelle ve zanaat okulları), *Turcica*, 17 (çakacak).
18. *Archives A.I.U.*, Turquie, LXXVI E, Arié'den Paris'e, 12 Temmuz 1901.
19. *Archives A.I.U.* Turquie, II C 12, Nahum'dan Paris'e, 9 Haziran 1912.